

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
 Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
 Oddział w Poznaniu

METODY REALIZACJI ZADAŃ EDUKACYJNYCH W PROCESIE ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW

Nauczanie a wspieranie edukacyjne

W działalności doradczej - pojmowanej wąsko jako pomoc w zapobieganiu niepowodzeniom i rozwiązywaniu problemów (działanie podstawowe) oraz szerzej obejmującej również działania o charakterze oświatowym, innowacyjnym i informacyjnym - doradca rolniczy na etapie budowy programu i planu działania staje przed problemem wyboru najlepszego sposobu wspólnej realizacji nakreślonych w nim zadań. Jeśli zaś te zadania doradcze będą posiadać charakter edukacyjny, to sposoby wspólnej ich realizacji przez doradcę oraz jego rolniczego partnera (wykorzystywane w działaniu: systematycznie, świadomie i wielokrotnie) nazywają się metodami edukacyjnymi.

Rys. 1. Graficzne ujęcie pojęcia „doradztwo rolnicze” (rozumienie szersze)

Działalność edukacyjna doradcy może opierać się na śladach (najczęściej typu pamięciowego)⁽¹⁾ lub na oczekiwaniach (poznawczych i działaniowych).

(1) Poprzez ślady pamięciowe rozumie się zmiany powstałe w komórkach nerwowych, które uległy zanikowi z chwilą zaprzestania działania bodźców. (Encyklopedia Pedagogiczna pod red. W. Pomykało, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993 s. 525)

W pierwszym przypadku doradca naucza partnerów procesu doradczego, natomiast w drugim wspiera rozwój ich oczekiwań poznawczych i działaniowych, a także rozwój aktywności edukacyjnej. W działalności edukacyjnej doradcy opartej na śladach mówimy o metodach nauczania, natomiast w tejże działalności ale opartej na oczekiwaniach mówimy o metodach wspierania aktywności edukacyjnej rolników.

Doradca wspierając wysiłki rolników będących w sytuacji problemowej wchodzi z nimi w pewien rodzaj interakcji społecznej, która może charakteryzować się tym, że:

- zostaje ona podjęta przez jedną lub obie strony uczestników tej interakcji,
- w jej toku dochodzi do wymiany informacji, wymiany emocjonalnej, wymiany instrumentów działania lub wymiany dóbr materialnych,
- wymiana ta może być jednostronna lub dwustronna (kierunek dawca - biorca może być stały lub zmieniać się w różnych czasowo odstępach, poczynając od bardzo małych),
- w dynamicznym układzie interakcji wspierającej można wyróżnić osobę wspierającą (pomagającą) i odbierającą wsparcie,
- dla skuteczności tej wymiany społecznej istotna jest odpowiedniość między rodzajem udzielanego wsparcia a potrzebami jego odbiorcy,
- jej celem jest spowodowanie u jednego lub obu uczestników tej interakcji zbliżenia do rozwiązywania problemu, czy osiągnięcia celu.⁽²⁾

W procesie doradzania dwustronne wspieranie edukacyjne z udziałem doradcy może zachodzić między:

- doradcą a grupą celową⁽³⁾ oraz między grupą celową a doradcą,
- doradcą a wyodrębnioną z grupy celowej grupą zadaniową⁽⁴⁾ oraz grupą zadaniową a doradcą,
- doradcą a rolnikiem (członkiem rodziny rolniczej) oraz rolnikiem (członkiem rodziny rolniczej) a doradcą.

Podobnie w obu kierunkach może przebiegać proces wspierania edukacyjnego, bez udziału doradcy, w grupie rolników (celowej, czy zadaniowej) między

(2) Helena Sęk, *Wsparcie społeczne - co zrobić, aby stało się pojęciem naukowym?* „Przegląd Psychologiczny” 1986, t. XXIX, nr 3 s. 793

(3) Uczestnicy grupy celowej są głównymi odbiorcami przygotowanego dla nich programu doradczego. Dobierani są oni z listy potencjalnych uczestników grupy celowej, tj. spośród rodzin rolniczych zidentyfikowanych jako mających dobry lub zadawalający potencjał rozwojowy.

(4) Grupy zadaniowe są to zespoły ludzkie wyodrębnione z grup celowych dla wspólnej realizacji określonych zadań doradczych.

poszczególnymi członkami grupy, członkiem grupy a całą grupą, lub jej częścią oraz między działającymi w ramach grupy podgrupami.

Wśród wielu czynników które mogą modyfikować (wpływać na) wsparcie edukacyjne na szczególną uwagę zasługują:

- **zmiennie procesualne wsparcia**, tj. przede wszystkim: cechy treściowe wsparcia, procesy emocjonalnej wymiany, procesy odbioru wsparcia, subiektywna ocena wsparcia, procesy przetwarzania i wykorzystania wsparcia oraz efekty wsparcia,
- **zmiennie kontaktów społecznych**, w których zachodzą takie interakcje wsparcia, jak: partnerskie - niepartnerskie, formalne - nieformalne, profesjonalne - nieprofesjonalne i inne. W grupie tej występuje jedna z najbardziej istotnych zmiennych. Jest nią poziom zaufania interpersonalnego, który dotyczy szczególnie biorcy wsparcia (rolnika, członka jego rodziny) względem doradcy.⁽⁵⁾

Podczas wspólnej realizacji zadań edukacyjnych z udziałem doradcy, szczególnie pożądanym jest takie wsparcie aktywności rolników (oczekujących wsparcia), które:

- zapewnia im skuteczną pomoc,
- jest przez rolników oczekiwane a jego treści i forma są akceptowane,
- wzbudza w rolnikach pozytywne emocje i wzmaga w nich pożądaną aktywność,
- umożliwia rolnikom prawidłowy odbiór, przetwarzanie i wykorzystanie treści wsparcia,
- wzbudza w rolnikach odpowiednio wysoki poziom zaufania interpersonalnego,
- zapewnia partnerskie stosunki między doradcą a rolnikami,
- stwarza sprzyjające warunki dla doznawania przez rolników poczucia podmiotowości,
- przebiega możliwie często dwukierunkowo, tzn. od doradcy do rolnika (rolników) oraz od rolnika (rolników) do doradcy.

W konkluzji można przyjąć, że istotą **pożądanego wsparcia edukacyjnego z udziałem doradcy jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy oczekiwanej - zwłaszcza przez rolników i członków ich rodzin - w warunkach interakcji społecznej, zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia podmiotowości przez rolników oczekujących wsparcia.**⁽⁶⁾

(5) Helena Sęk, *Wsparcie społeczne co - zrobić, aby stało się pojęciem naukowym?* „Przegląd Psychologiczny” 1986, t. XXIX, nr 3 s. 794

(6) Jerzy Kujawiński, *Metody edukacji wczesnoszkolnej*, „Życie szkoły”, 1994 (w druku).

Klasyfikacja metod edukacyjnych

Istnieje wiele klasyfikacji metod edukacyjnych. I tak:

- według **kryterium dominującej czynności** można je dzielić na: metody oparte na słowie (*metody słowne*: wykład, opowiadanie, pogadanka, dyskusja, praca z książką), metody oparte na obserwacji (*metody oglądowe*: pokaz, pomiar) i metody oparte na działalności praktycznej osób uczących się (*metody praktyczne*: metoda laboratoryjna, metoda zajęć praktycznych)⁽⁷⁾.
- według **kryterium aktywności** na: *metody asymilacji* wiedzy (zwane też podającymi: pogadanka, dyskusja, wykład, praca z książką), *metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy* (zwane też problemowymi: klasyczna metoda problemowa, metoda przypadków, metoda sytuacyjna, giełda pomysłów, mikronauczanie, gry dydaktyczne), *metody waloryzacyjne* (zwane też eksponującymi: metody impresyjne, metody ekspresyjne) oraz *metody praktyczne* (metody ćwiczebne, metody realizacji zadań wytwórczych)⁽⁸⁾.
- według **kryterium postawy osoby uczącej się** w procesie edukacyjnym na: *metody podające* (uczący się słucha i percypuje informacje podane mu w gotowej postaci przez nauczającego), *metody poszukujące* (uczący się nabywa wiadomości w rozmowie z nauczającym), *metody samodzielnej pracy uczącego się*, które można podzielić na *metody nauczania służące opanowaniu nowego materiału* podające (wykład, opowiadanie), poszukujące (pogadanka heurystyczna, dyskusja) i kierowania samodzielną pracą ucznia, w zakresie pracy umysłowej (praca z książką, wypracowanie pisemne) oraz w zakresie praktycznego działania (praca laboratoryjna, praca w warsztacie szkolnym, praca na działce), *metody utrwalania* (asymilacja treści utworu, ćwiczenia, nabywania nawyków) oraz *metody sprawdzania wyników nauczania*: (organizacji i techniki badania wyników nauczania).⁽⁹⁾

Przytoczone klasyfikacje dotyczą tylko jednej strategii, tj. nauczania. Z tego względu ich przydatność dla nowoczesnego doradztwa rolniczego, w którym doradca realizując zadania edukacyjne naucza i wspiera swych rolniczych partnerów, jest raczej niewielka. Warunek użyteczności dla doradztwa rolniczego spełnia podział metod edukacyjnych zaproponowany ostatnio przez Jerzego Kujawińskiego. Biorąc za podstawę kryterium roli pełnionej przez nauczyciela (w naszym przypadku przez doradcę) w procesie edukacyjnym J. Kujawiński wyodrębnia dwie następujące kategorie metod edukacyjnych: metody nauczania

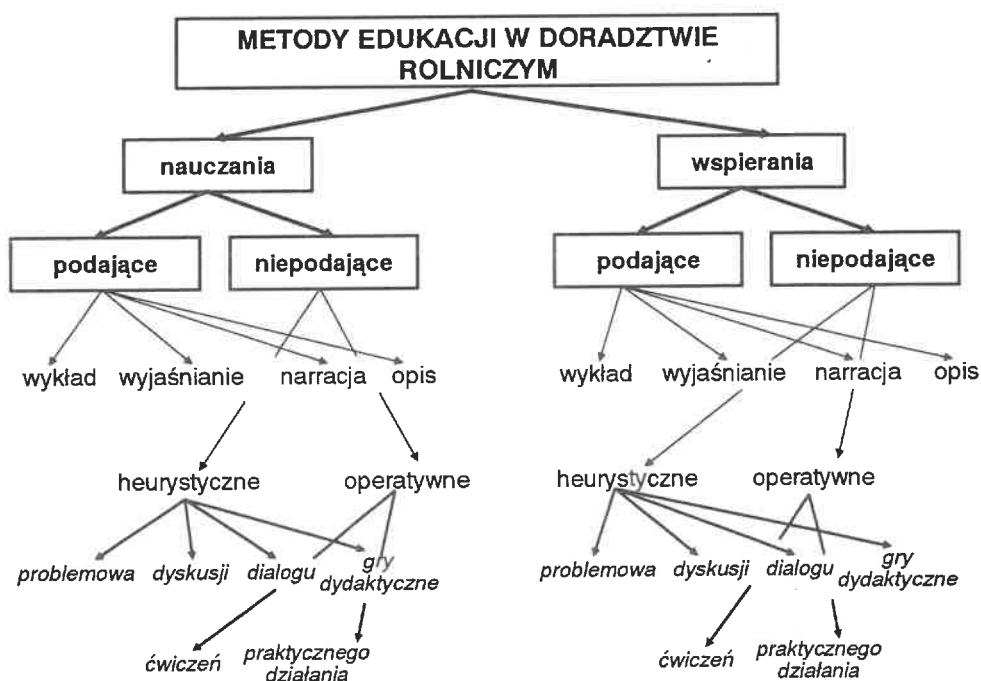
(7) Czesław Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, PWN, Warszawa, 1988, s. 136, 137

(8) Wincenty Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, PWN, Warszawa 1987, s. 279

(9) Zob. Jan Zborowski, *Unowocześnianie metod nauczania*, PZWS, Warszawa, 1966, s. 58

i metody wspierania edukacyjnego, które dalej dzieli na metody podające (informacyjne) i na metody niepodające (heurystyczne i operatywne). W wyniku takiego podziału uzyskuje klasyfikację dwudzielną i rozłączną, ale - jak sam ocenia - nie wyczerpującą. Zdaniem J. Kujawińskiego: *"...taki podział nie obejmuje bowiem wszystkich metod wykorzystywanych w edukacji. Na przykład nie uwzględnia metod waloryzacyjnych (eksponujących)"*⁽¹⁰⁾, ponieważ zawierają one w sobie elementy wielu metod, tzn. podających, operatywnych i poszukujących, z przewagą heurystycznych w metodzie inscenizacji i metodzie ekspresyjnej, bądź z przewagą metod podających w metodzie impresyjnej (odbiór i wartościowanie)"⁽¹¹⁾.

Na załączonym rysunku (rys. nr 2) można zauważyć, że zarówno w podzbiorze metod wspierania edukacyjnego, jak i w podzbiorze metod nauczania występują metody o tych samych nazwach. Różnica między tymi metodami wynika z roli jaką pełni doradca podczas posługiwania się nimi w procesie edukacyjnym. Jeżeli występuje w roli kierownika procesu edukacyjnego, to wykorzystuje metody edukacyjne jako metody nauczania, a jeżeli pełni rolę równoprawnego partnera rolników (oczekujących wsparcia), to korzysta z nich jako z metod wspierania edukacyjnego. Zilustrujmy to na następującym przykładzie.

Rys. 2. Klasyfikacja metod edukacyjnych w doradztwie rolniczym⁽¹²⁾

(10) Metody waloryzacyjne można stosować zarówno jako metody nauczania, jak i metody wspierania edukacyjnego.

(11),(12) Jerzy Kujawiński, *Metody edukacji wczesnoszkolnej*, „Życie szkoły”, 1994 (w druku).

Istotą dyskusji jest inspirowana i kierowana, z zamiarem odkrycia jakiejś prawdy lub wytworzenia odpowiedniej metody postępowania, wymiana poglądów na temat jakiejś trudności teoretycznej lub praktycznej. Jeśli dyskusję inspirowuje i kieruje nią wyłącznie doradca, to wykorzystuje się ją jako metodę nauczania, a jeśli czynią to także rolnicy, to korzysta się z niej jako z metody wspierania edukacyjnego.

Przegląd wybranych metod edukacyjnych stosowanych w doradztwie rolniczym

I. GRUPA METOD PODAJĄCYCH

1. Opis

Opis jako metoda edukacyjna ma charakter statyczny. Jest to najprostszy sposób zaznajamiania, w formie słownej, jakiegoś audytorium z nieznanymi mu bliżej rzeczami, zjawiskami, wydarzeniami. Można posłużyć się samym opisem słownym lub wykorzystywać okazy naturalne bądź ich modele, a także ilustracje dla upogładwienia opisu.

2. Narracja

W przeciwieństwie do opisu narracja jest układem wieloprezydentowym i dynamicznym, rekonstruującym w żywy i barwny sposób przebieg zdarzeń z jego motywem głównym. Jest to typowe opowiadanie o faktach i zdarzeniach. Narracja może być prowadzona z wykorzystaniem określonych ilustracji (narracja ilustrowana), a także z wykorzystaniem możliwie barwnego słowa (narracja werbalna).

3. Wykład

Wykład jest metodą zbliżoną do narracji, lecz bardziej skomplikowaną. O ile występujące w narracji elementy wywołują pewne uczucia i wzmacniają uwagę, ułatwiając w ten sposób słuchanie i rozumienie, o tyle typowe dla wykładu elementy systematyczności i logicznej konsekwencji apelują przede wszystkim do intelektu, wymagają więc skupionej uwagi i rozwiniętego myślenia.

4. Wyjaśnianie

Wyjaśnianie jest nie tylko metodą przekazywania określonych faktów czy informacji o zjawiskach, ale przede wszystkim wskazywania ich wielorakich uwarunkowań. Poprzez stawianie pytań typu: *Dlaczego? Co należy zrobić, aby? Co by się stało, gdyby?* - i poszukiwanie na nie odpowiedzi - pozwala ukazać związki przyczynowo - skutkowe między wyjaśnianymi faktami i zjawiskami.

Wyjaśnianie może być werbalne lub ilustrowane. W pierwszym przypadku przekaz informacji odbywa się wyłącznie lub prawie wyłącznie przy użyciu słowa, natomiast w drugim jest ilustrowany odpowiednimi środkami dydaktycznymi.

II. GRUPA METOD NIEPODAJĄCYCH

II. 1. PODGRUPA METOD HEURYSTYCZNYCH

1. Metoda problemowa

Metoda problemowa umożliwia przekształcanie wiedzy biernej w wiedzę czynną, a także sprzyja wykrywaniu nowych wiadomości i stosowaniu ich w praktyce. Znajduje ona zastosowanie w sytuacji nieokreślonej, tj. w której nie wszystkie elementy są wiadome.

Metoda problemowa obejmuje zespół następujących czynności:

- wytwarzanie sytuacji problemowej,
- formułowanie problemów i pomysłów ich rozwiązywania
- weryfikację pomysłów rozwiązania (teoretyczną, eksperymentalną lub praktyczną),
- porządkowanie i stosowanie uzyskanych wyników w nowych zadaniach o charakterze praktycznym bądź teoretycznym .

2. Metoda dyskusji

Metoda dyskusji to wzajemna wymiana poglądów, która zmierza do odkrycia jakiejś prawdy lub prawideł działania w danym zakresie.

Efektywność metody dyskusji jest uzależniona od przygotowania jej uczestników do wymiany myśli na określony temat. Muszą oni umieć prowadzić dyskusję, tzn. muszą posiadać zdolność:

- jednoznacznego formułowania poglądów,
- jednoznacznego formułowania pytań wobec wypowiadających się uczestników dyskusji, bądź wypowiedzi doradcy,
- doboru odpowiednich argumentów uzasadniających wypowiadane poglądy,
- słuchania argumentów innych uczestników dyskusji,
- ewentualnego formułowania kontrargumentów modyfikujących wypowiedziane sądy w stosunku do diskutowanego problemu.

Dyskusję inicjuje jeden z jej uczestników przez sformułowanie problemu, który wymaga rozwiązania. W tym znaczeniu metoda dyskusji stanowi jeden ze sposobów rozwiązywania problemów, występuje więc w powiązaniu z metodą problemową.

Między metodą problemową a metodą dyskusji istnieją również pewne różnice. Sprowadzają się one przede wszystkim do tego, że czynność rozwiązywania problemów, inicjowana określonym układem treści w sytuacji problemowej, może mieć zarówno charakter indywidualny, jak i zbiorowy.

W pierwszym przypadku stosuje się wyłącznie, lub prawie wyłącznie metodę problemową, natomiast w drugim metodę problemową w powiązaniu z metodą dyskusji.

3. Metoda dialogu

Metoda dialogu to po prostu rozmowa co najmniej dwojga osób, podczas której wymiana informacji (w przeciwieństwie do dyskusji) odbywa się bez udziału przewodniczącego. Uczestnicy dialogu mają bowiem równe prawa do przekazywania i otrzymywania informacji. Jednakże posiadanie formalnych praw nie oznacza jeszcze, że wszyscy uczestnicy rozmowy potrafią jednakowo z nich korzystać. Łatwiej bowiem prowadzić rozmowę tej osobie, która na przykład względem swych partnerów:

- posiada więcej informacji na rozpatrywany temat,
- dysponuje większą umiejętnością społecznej ekspozycji swych poglądów,
- odczuwa większe poczucie bezpieczeństwa w trakcie społecznej wymiany poglądów,
- jest w danym dniu najlepiej fizycznie i (lub) psychicznie dysponowana itp.

4. Gry dydaktyczne:

4.1 Metoda symulacyjna

Metoda symulacyjna charakteryzuje się tym, że odnosi się do określonego fragmentu rzeczywistości, który uczestnicy sesji mają możliwie dokładnie odtworzyć. Posiada także jednolitą strukturę, tzn. podlega ściśle sprecyzowanym regułom. Metoda ta wymaga ze strony objętych nią osób dużej aktywności.

4.2. Metoda sytuacyjna

Metoda sytuacyjna polega na zespołowym analizowaniu i rozwiązywaniu przez wszystkich uczestników sesji pewnych, zazwyczaj fikcyjnych choć prawdopodobnych, złożonych sytuacji, za którymi przemawiają jakieś racje za i przeciw. Zadaniem uczestników jest zrozumieć tę sytuację oraz podjąć decyzję w sprawie jej rozwiązania, a następnie przewidzieć skutki tej oraz innych ewentualnych decyzji. Metoda sytuacyjna wymaga wcześniejszego przygotowania obszernych i dokładnych opisów.

4.3. Giełda pomysłów

Metoda ta, zwana również burzą mózgów, polega na zespołowym wytwarzaniu, w atmosferze swobody i współzawodnictwa, możliwie największej liczby nowych (często zaskakujących) pomysłów rozwiązania jakiegoś zadania oraz ich ocenie przez cały zespół. Ocena ta dokonywana jest dopiero po zebraniu wszystkich wytworzonych pomysłów, co zapobiega jej hamującemu wpływowi, który pojawia się zwykle wtedy, gdy dokonuje się natychmiastowej oceny pierwszego pomysłu.

II. 2. PODGRUPA METOD OPERATYWNYCH

1. Metoda ćwiczeń

Metoda ćwiczeń sprowadza się do kształtowania umiejętności i nawyków pracy umysłowej, niezbędnych przy wykonywaniu różnych zadań teoretycznych.

2. Metoda praktycznego działania

Metoda praktycznego działania jest sposobem opanowywania nowych wiadomości, a zarazem nabywania umiejętności (sprawności) posługiwania się nimi w działaniach praktycznych.